

UN SCRITOR PUȚIN CUNOSCUȚ: I. IGIROȘIANU

Gabriela Dantîș*

Prozator, memorialist și traducător, I.(osif) Igiroșianu descinde dintr-o familie de vază, ca fiu al magistratului Iosif Igiroșianu, deputat și senator liberal de Mehedinți, și al Elenei Igiroșianu, născută Coandă, vară cu savantul Henri Coandă. Numele familiei paterne s-ar trage de la moșioara Igiroasa, pe care un strămoș, mercenar în oastea lui Mihai Viteazul, ar fi primit-o în dar de la voievod. Născut la 14 iunie 1905 la Turnu Severin, I. Igiroșianu urmează Liceul „Traian” din orașul natal, susținându-și bacalaureatul în 1924, apoi Facultatea de Drept la Paris (licențiat în 1928), unde își va pregăti și doctoratul, între 1928 și 1932, fără a-și susține teza. Frecventează Institut de Hautes Études Internationales din Paris, obținând diploma în 1929. Intrat în același an în diplomație, ca secretar al lui Nicolae Titulescu, va funcționa la Societatea Națiunilor din Geneva (1930–1936), apoi va fi secretar de cabinet al ministrului de Externe Victor Antonescu (1936–1937), secretar de legație la Ambasada României de la Varșovia (1937–1939), scurtă vreme, din martie 1939, rechemat în centrală, numit secretar I de legație la Sofia (1940–1943), în fine, consilier (1943–1944) în Ministerul Afacerilor Străine/Externe. Trimis în iunie 1944 la Paris, pentru a stabili o legătură clandestină cu Guvernul generalului De Gaulle, va fi, până spre mijlocul anului 1947, însărcinat cu afaceri la Ambasada României. Chemat în țară, este eliberat din funcție în noiembrie și i se ridică dreptul de semnătură în presă. Urmează o lungă perioadă de privațiuni, fiind nevoit să se izoleze, între 1948 și 1952, la Mănăstirea Suzana. Traduce, fără semnătură, în franceză, un volum din publicistica lui Tudor Arghezi, opere de Mihail Sadoveanu, Petru Dumitriu, Zaharia Stancu (*Desculț*), continuând, mai întâi, să „stilizeze”, după moda timpului, traducerile altora, apoi, recâștigându-și dreptul de semnătură, va transpune din scriitorii francezi sau din cei români în limba franceză. Având afinități cu dramaturgia (în 1947, Marietta Sadova îi pune în scenă, în octombrie, comedia *Ochii care nu se văd*, iar în manuscris mai lasă o comedie, *Încurcă-i, drace!*, variații pe un motiv de Georges Feydeau), între 1964 și 1968 va fi referent la Asociația Oamenilor de Teatru din România. I. Igiroșianu debutează în 1925 ca ziarist în „Universul literar”, colaborează permanent la „Curentul”, semnează cronică de film în „Rampa”. Face parte din grupul scriitorilor Mihail Sebastian, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Ion Vinea, Henriette Yvonne Stahl (căreia îi va traduce în franceză romanul *Voica*, apărut, în trei numere consecutive, în revista pariziană interbelică „La Courte paille”), Gala Galaction. La

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române.

Paris îi frecventează pe Henry de Montherlant, Paul Claudel, Antoine Bibescu, Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Ilarie Voronca. De-a lungul vieții, mai colaborează, cu studii și articole, la „Cuvântul”, „Adevărul literar și artistic”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Teatru”, „Secolul 20”, „Viața românească”, „Revue d’histoire du théâtre”, „Bulletin de la Société Paul Claudel” ș.a. Prima carte publicată este romanul *Neliniști* (1936), al cărui manuscris, intitulat *Și pe urmă* (scris în 1928 și completat în 1933), obținuse Premiul de Debut al Societății Scriitorilor Români în 1931. Piesa lui Samuel Beckett, *Ce zile frumoase!*, în tălmăcirea lui, s-a jucat la Teatrul Nottara în 1964, iar la Lisabona, în 1968, piesa lui Aurel Baranga, în versiune franceză, *Soyez sage, Christophore!* În 1990 devine membru al Société Européenne de Culture de la Veneția, iar în 1991 se numără printre fondatorii Asociației „Nicolae Titulescu”. Pentru romanul „de sertar” *Firul Ariadnei* (1993), început la Lausanne în 1940 și terminat la Mănăstirea Suzana în 1952, inspirat din viața diplomatică, i se decernează, în 1996, Premiul „Lucian Blaga” al Academiei Române. A fost decorat cu Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler și cu Medalia comemorativă „Carol I”. I. Igiroșianu s-a stins la București, la 23 mai 1999.

Romanul de debut al lui I. Igiroșianu, *Neliniști*, probează certe calități de prozator, spirit de observație și fină analiză psihologică, stil matur și rafinat nuanțat. Recurgând la tehnica romanului în roman, autorul transpune frământările unui student în pragul licenței, ziarist începător ce frecventează lumea teatrală a Bucureștiului din primul deceniu interbelic, confruntat cu obsesia erotică pricinuită de o actriță destul de accesibilă. Când romanul pare să ajungă în impas, după ce aproape epuizează gama oscilațiilor sufletești ale eroului, care disecă semnificațiile oricărei nuanțe, oricât de efemere, cu o luciditate torturantă, „autenticistă”, în linia Gide–Proust–Montherlant, prozatorul îl răstoarnă inteligent, propunând revenirea la viața a personajului. Deghizat acum în autor al cărții, în căutare de epilog, după mulți ani de abandonare, îl găsește în preajma soției muziciene, cu care împărtășește o existență epicureic superioară, după cum indică nenumăratele afinități și aluzii intelectuale, final ce devine „jurnalul critic al propriului său roman” (cum aprecia Mihail Sebastian în cronică sa din „Rampa”). Și în biografia literaturizată *Babeș* (1961, scrisă în colaborare cu fiul savantului, Mircea Babeș), publicată în colecția „Oameni de seamă” a Editurii Tineretului, e mai mult decât străveziu condeiul romancierului, inițiator de scene, psihologii și dialoguri, dezvoltate în fraze cumpănite, care dau totuși culoare reconstituirii, eludând prozaismul plictisitor, inerent genului.

Roman-frescă al lumii diplomatice geneveze din perioada premergătoare declanșării ultimului flagel mondial, deopotrivă relatare autobiografică a experienței din tinerețe, în egală măsură *Firul Ariadnei* este și un roman de construcție balzaciană. Alegându-și ca motto al întregii cărți un pasaj din Thomas Mann care justifică arta zugrăvirii minuțioase (de altfel, fiecare capitol, în absența unui titlu, e prevăzut cu un motto potrivit care preîntâmpină derularea întâmplărilor), I. Igiroșianu ne introduce în Palatul Ariadnei, cum era cunoscut în acea vreme sediul Societății

Națiunilor, adică în labirintul tuturor ițelor diplomației. Apărut după decenii de la consumarea „evenimentului” aflat în centrul acțiunii – o sesiune aproape banală, în care marile puteri se întrec care mai de care să nu se implice vizibil împotriva unei Germanii tot mai belicoase, într-un moment când jocurile de culise nu mai lasă nicio îndoială în privința viitoarelor victime –, romanul ar putea părea pe alocuri fastidios cititorului de astăzi, prin sumedenia amănuntelor (referiri la persoane și întâmplări colaterale, mai mult ori mai puțin episodice, sau chiar la rapoarte diplomatice). Dificilă – dacă nu de-a dreptul imposibilă – ar fi decriptarea personajelor sub care se ascund persoanele reale, istorice. Prozatorul conturează câteva personaje memorabile, mai întâi descrise în capitole separate, din perspectivă omniscientă, clasică, fiecare revelându-se ca o piesă într-un puzzle, abia apoi lăsându-le să acționeze. Din galerie se detașează Alexandru Băltescu, ministru plenipotențiar, cosmopolit la modul superior, dar mândru de ascendența sa românească și de valorile ei intelectuale, „rousseau-ist fără s-o știe”, în sensul că încheiase cu țara (adică statul) un contract social și moral pe care să-l respecte ca și străbunii săi, interpretat însă egotist, atent la cele mai mici nuanțe care ar putea tulbura fragilul echilibru ce i-ar pune și lui soarta în cumpănă, altminteri rafinat *bon viveur*, ce se crede înrudit cu Des Esseintes, eroul lui Huysmans din romanul *À rebours*. Poate cel mai realizat personaj este însă prințul Scarlat Mușatin (sub chipul căruia se întrevede în parte cel al lui Antoine Bibescu, vărul Marthei și prieten al autorului, schițat și în memorii), de uluitoare mobilitate intelectuală, personalitate scilipitoare, cu pătrunzător spirit de observație, vervă înnăscută, abilă experiență și imprezibilă capacitate de acțiune, calități dublate în același timp „de un bun-plac neconținut schimbător”, care-i destramă însă orice imbold coerent și temeinic, în fine, un intrigant de geniu. Recent numitul ministru de Externe Barbu Piteșteanu, avocat celebru, excelent cărturar latinist și elenist, de o logică elegantă imbatabilă în arguție, versat în ale lumii („Vulpoiul e mai șiret decât îmi închipuim”, cum constată un ziarist elvețian), cu toate acestea gafeur în ale diplomației, rămâne totodată o figură pitorească, la fel de surprinzătoare ca și în manifestările politice, străbătând la pas Geneva, după ce dejoacă vigilența agenților de pază, în căutare de autentic și de specific. Alter-ego al scriitorului, ziarist și romancier, este tânărul secretar de legație Șerban Deleanu, mâna dreaptă a lui Alexandru Băltescu, implicat în toate episoadele narațiunii, chiar și în cele secundare, de altfel singurul personaj liant al complicatelor fire ale acțiunii, profesionist subtil, ins sensibil și generos, receptiv la frământările celorlalți, doritor de trăire reală, în așteptarea „eternului feminin”. Pe fundalul derulării ițelor diplomatice, alte planuri, întrucâtva senzaționale, îl intersectează pe cel principal, pentru a oferi poate un tablou cât mai complet al societății europene din acel timp. Mai întâi, episodul desprins parcă din marea proză rusească al exilaților Arcadie Prohorâci Velicikov, ajuns, de nevoie, grădinar la Geneva și băcan de delicatese, fost ofițer în armata țarului, cititor al lui Seneca și implicit filosof pe cont propriu, și al rafinatei sale soții Xenia, descendentă dintr-o mare familie princiară. Un alt episod la fel de senzațional este cel țesut în

jurul misterioasei ziariste norvegiene Anita Berg, fire inflexibilă, directă și chiar glacială, dar de un farmec inefabil (de care Șerban Deleanu se simte atras, sfârșind prin a se căsători cu ea), angajată la agenția de știri a lui Dag Larsen, care o terorizează o vreme, până se lămurește a fi tatăl ei natural, personaj cvasihugolian prin inteligența malefică și fizicul monstruos, în urma mutilării de către pirații asiatici, posesor al unei averi fabuloase, adunată pe căi cam obscure, puternic conturat ca posibil erou scelerat, comportament pus în cele din urmă pe seama unei afecțiuni intratabile. Și în jurul altor personaje feminine se întretes intrigi foiletonistice, de pildă al adolescentei evreice Ema Tager, salvată de Șerban Deleanu dintr-o Austrie ocupată, tulburătoare prin feminitatea ei debordantă și prin caracterul voluntar și posesiv, sau al exaltatei și obstinatei Françoise Brichaud, tânără și neexperimentată jurnalistă, sedusă de un escroc interesat de impresionanta moștenire ce i-ar fi revenit fetei de la bunici, dar care, sfâșiată de prejudecăți, sfârșește patetic, prin suicid. Portretul fizic al personajelor e complinit de profilul moral și de cel spiritual, executate cu îndemănare, uneori prin replică sau anecdotică, cu un ochi mereu scrutător la semnificația destinelor. Alteori, inventivitatea dialogului, mai ales în mediul diplomatic și în cel monden, se structurează pe tăișul alert al replicilor și pe aluzia învăluitoare. Fin degustător de medii și atmosferă, I. Igiroșianu le rezolvă balzacian, prin descriere meticuloasă, încărcată de ecouri livrești. E o Genevă amorțită între sesiuni, un burg cu patină pe alocuri medievală, pe alocuri romantică, nu prea solicitată de mondenități, zguduită când și când de scandaluri benigne ale protipendadei europene, un oraș ce se revelă treptat, spre bucuria sufletului vizitatorului (antologică rămâne zugrăvirea prăvăliei lui Arcadie, dar și a altor interioare sau locuri, de pildă partea medievală din jurul Universității). Scuturarea de „prea marea îngrămădire de întâmplări și personaje într-un timp prea scurt”, pusă, într-o conversație cu prințul Mușatin, pe seama realizării impresiei de autenticitate de către Șerban Deleanu, în calitate de critic al propriului său roman neterminat (critică în care răzbate cu ușurință insatisfacția auctorială), ar fi dus la decantarea reziduurilor acestei proze masive, somptuoase, simfonice prin multitudinea vocilor și a evenimentelor, prin puterea de evocare și harul povestirii.

O adevărată delectare intelectuală, *pour les connaisseurs*, prilejuiesc volumele de memorialistică ale lui I. Igiroșianu, *Clepsidra amurgului. Evocări marginale* (1976) și *Fărăme de la un festin* (1991), care precedă, în ordinea apariției cronologice, cel de-al doilea roman al său, scris însă cu mult înainte. Sub semnul faimoasei „memorii involuntare” proustiene, evocată într-un capitol (*Debussy și a doua memorie*), proza sa memorialistică pendulează între evocare și digresiune, glosă și disociere fină, excurs eseistic și însemnare fugitivă, validate de surse livrești incontestabile, recurgând la întâmplările din viața cuiva, scotocite de o memorie mereu vie, lucidă, la reproducerea dialogurilor și a cozeriei din saloanele elitei aristocratice și intelectuale și chiar la anecdotică, tot atâtea mijloace de caracterizare a personajului creat. O mare vocație regizorală de a pune în scenă destine completează filonul memorialistic,

vocație animată de cultul trăirii autentice, sub semnul căreia se află, de altfel, întreaga sa creație. Împrejurările vieții i-au scos în cale personalități de dimensiune europeană și elevată conștiință civică și artistică. Excelent portretist, dotat cu un înnăscut dar al observației vizuale, distilată de o neconținută reflecție de moralist, I. Igiroșianu a lăsat pagini remarcabile. În galeria portretistică se întâlnesc, alături de Nicolae Titulescu, figură tutelară a carierei tânărului diplomat, căruia îi va păstra o neștirbită venerație, definit prin excepționala „mobilitate de spirit, de expresie, de atitudine, de gesturi”, capricios, fără a fi cabotin, vanitos și plin de generozitate, elegant și monden, iluminat de o fascinantă forță lăuntrică și „dezinvoltă prestanță” („Când i se însufleșea privirea și când își lăsa în voie zâmbetul, nici o perfecțiune de trăsături nu putea egala strania frumusețe a urâteniei sale”, *Cum era Titulescu*), și alte persoane, la fel de emblematică pentru lumea lor: „Ocsebibi” (anagramă creată de Proust și grupul său pentru verii Bibești, Martha și Antoine), prezentați comparativ, în oglinzi paralele, spre a evidenția marile deosebiri structurale dintre ei (Martha, „mereu în reprezentare”, înzestrată „cu un prodigios simț regizoral”, folosit „pentru a pune neconținut în valoare personajul construit de ea, menținându-l mereu la rampă sub o orgă de lumină magistral mânăuită”, de o „tenacitate puțin obișnuită”, altminteri grandilocventă, nereușind „să fie simplu umană”, având ca asemănare cu vărul ei „strălucirea prin propriile daruri”; dimpotrivă, Antoine e definit de o „nestinsă sete de trăire, plină de fantezie, de capricii și de neprevăzut”, de un umor „în veșnic neastâmpăr”, de luciditatea caustică întoarsă chiar asupra sieși și de plăcerea de a se juca gratuit cu oamenii), personalități la care va reveni de multe ori; Léon Blum, surprins magistral, într-o pagină antologică, străbătând un culoar al Ligii Națiunilor, apăsător, aproape strivit sub demnitatea funcției; Paul Claudel, „un vrednic țaran greoi, dar șiret, costumat în director de bancă”, emanând însă o forță telurică, aproape cosmică, exersându-și privirea intens cercetătoare, „generoasă și totodată implacabilă”, individualizat și de un glas hârâit, aspru, sacadat, „tăindu-ți apoi răsuflarea prin debitul care părea să se reverse în răbufniri de furtună, în tornade”, dar cuceritor prin jovialitate și nedispunând „râsul din toată inima” (*În lumina lui Claudel*); Henry de Montherlant, portretizat fizic în mai multe rânduri, memorialistul fiind izbit de urmele timpului lăsate asupra chipului său, de pierderea magnetismului și a distincției de altădată, a superbiei ostentative, la care, însă, apreciază îndeosebi „setea de adevăr, de trăire integrală și curajul unei sincerități neîntâlnite nici în confesiunile lui Rousseau” (*Popasuri cu Montherlant pe țărmul Styxului*); Elena Văcărescu, „urcată pe un soclu glorios, ca o statuie impavidă”, individualizată prin această calitate de neînfricată luptătoare pentru prestigiul țării, manifestându-se preponderent emoțional, în acțiune (cum o evocă la una din rotundele de la Muzeul Literaturii Române); colonelul polonez Beck, jucând periculos și megaloman soarta Poloniei și chiar a războiului, mort în refugiu la București (*Crima și pedeapsa lui Joseph Beck*); Marya Kastarska-Sergescu, jansenistă prin felul de a trăi, intelectuală subtilă, lucidă și rațională, având în

comun cu Montherlant – de care a legat-o un timp o prietenie concretizată într-o bogată corespondență, încă inedită – „severitatea în judecată” și „un anume aristocratism de gândire și de cântărire a valorilor”, surprinsă în ultimele zile ale vieții (*Filtre magice*); Céleste Albaret, devotata și apreciată menajeră a lui Proust, prototipul Albertinei (*Un personaj în carne, oase și tentacule în căutarea unui romancier*); Guy de Pourtalès, scriitor fecund, apreciat în epocă, dar repede uitat, în pofida reeditării unora din cărțile sale de peste o sută de ori, neinclus însă în nici o istorie literară (*Un romantic clasicizant îndrăgostit de o cenușăreasă*) și mulți alții. Unele pagini sunt proză pură, povești de viață cărora scriitorul încearcă să le decodifice tâlcul tainic, ca *Niculina*, adevărată nuvelă brodată în jurul unui destin. Comedie balzaciană cu zeci de personaje, memorialistica lui rămâne documentul unei umanități de adâncă vibrație spirituală.

Practicant al traducerii, I. Igiroșianu s-a exprimat în mai multe rânduri asupra exigențelor actului transpunerii, evidențiind inerentele dificultăți ce țin nu numai de cunoașterea în profunzime a ambelor limbi, ci și de regândirea climatului literar, de deosebiri de viziune, de experiență artistică, de intuiție. Convins că „transpunere totală nu există”, însăși „patina cuvântului” creând atmosferă într-o limbă, el militează pentru o „fidelitate de grad mai înalt, de spirit, nu de literă, fidelitate implicând o colaborare – desigur discretă, extrem de măsurată, dar totuși activă – a traducătorului cu autorul”, bazată pe instinct, pe desăvârșitul „simț al valorilor de rezonanță lăuntrică, al echivalențelor și al vieții proprii fiecărui cuvânt”, cum precizează în *Cale întoarsă de la frumoasele infidele ale lui Mounin la apelpisitele fidele ale lui Macedonski* (text ilustrativ pentru modul în care poetul român și-a lipsit de vibrația și tensiunea lor specifică versurile franceze). Și alte exemplificări sunt concludente: necunoscător al realităților engleze ale timpului, Gide traduce discutabil *Hamlet*, iar Proust, nepătruns încă de subtilitățile limbii pe care abia o învăța, l-a transpus mediocru pe John Ruskin. „Inexportabil” ar fi Eminescu, după părerea lui Valery Larbaud, din insuficiența cunoaștere a specificului literaturii române în spațiul francofon (cum intraductibili, crede autorul, sunt Caragiale ori Creangă).

În fapt, realizările lui I. Igiroșianu ca traducător sunt îndeosebi din scriitorii afini și prieteni Paul Claudel (*Teatru. Cap-de-aur. Schimbul. Cumpăna amiezii*, 1973) și Henry de Montherlant, din care a tălmăcit romanul *Celibatarii* (apărut în 1968) și mai multe piese (*Malatesta*, în 1972, și *Teatru*, în două volume, în 1981). Mare iubitor și cunoscător de teatru, s-a oprit, de pildă, la piesele păgâne ale celui dintâi, scrise în lungi versete fără rimă, versuri libere ca o proză cadentă, susținute de amplitudinea ritmului propriu și de mișcarea lăuntrică tumultuoasă, stihială. Nu puține – lămurește traducătorul în nota introductivă – au fost dificultățile puse de aceste texte eliptice, enigmatice, de stranie sintaxă personală, uneori uzând de cuvântul obișnuit într-o accepție contradictorie față de context,

secondate de o putere de sugestie subînțeleasă, reverberând reminiscent, în pofida muzicalității incantatorii cu aparență de claritate.

Fin observator, de vocație saint-simoniană, al lumii, fermecător „boier” al spiritului în neconținută combustie, cu aplecare spre cunoașterea dinlăuntru a omului, I. Igiroșianu rămâne, pe nedrept, o personalitate nepusă în valoare de vremurile vitrege sub care a viețuit.

RÉSUMÉ

L'article met en valeur l'activité de l'écrivain I. Igiroșianu, prosateur, excellent mémorialiste et traducteur. De lui a resté le « roman à tiroir » *Firul Ariadnei (Le fil d'Ariadne)*, publié seulement en 1993 (couronné avec le Prix « Lucian Blaga » de l'Académie Roumaine en 1996), l'action duquel a lieu dans le monde diplomatique, dans l'ambiance de la période de l'entre deux-guerres au Palais des Nations de Genève, nommé ailleurs le « Palais d'Ariadne ». On peut lire supplémentairement les deux volumes de ses mémoires, *Clepsidra amurgului. Evocări marginale (La clepsydre du crépuscule. Évocations marginales)* (1976) et *Fărăme de la un festin (Miettes d'un festin)* (1991), riche galerie de personnages que l'auteur a connue, parmi les plus importants du dernier siècle: Nicolae Titulescu, Marthe Bibesco et son cousin, le prince Antoine Bibesco, ses amis Henry de Montherlant et Paul Claudel, Marie Kasterska-Sergescu et plusieurs d'autres. La perspective d'observation du monde est assez saint-simonienne, celle d'un esprit en incessante combustion, encliné vers la connaissance intérieure de l'homme, avec un grand charme de narrer les grands événements ou les petits faits, dans un style riche, parfois somptueux, de surprendre les pulsations les plus infimes de l'être humaine. Non-publiée à son temps, à cause de l'hostilité des circonstances, peu connue après la parution de ses livres assez tardivement, sa création risque injustement de rester hors jeu du son siècle.

Mots-clés : roman à tiroir, mémoires, personnalités du XXe siècle, le monde diplomatique, traductions en roumain.